

ATT SKÖTA OCH UNDERHÅLLA MED MÅL

**– handledning för natur- och kulturmiljö
samt friluftsliv i driftområden.**

Att sköta och underhålla med mål – handledning för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv i driftområden...

...har tagits fram på uppdrag av Vägverket Borlänge. Projektledare har varit Anders Sjölund.

Skribent har varit Marie Jakobi, Atkins Sverige AB, i samverkan med Mia Björckebaum, KMV forum AB, som också gjort den slutliga bearbetningen.

I arbetsgruppen har ingått Ove Eriksson samt Thomas Gerenstein, Kerstin Gustafsson, Maria Hallesjö, Martin Larsson, Irene Lingestål, Kristina Rundkrantz, Åsa Röstell, Karin Wennberg, Hans Åström från Vägverket och Martin Ljungström, SWECO.

Publikationen kan beställas på:

www.publikationswebbutik.vv.se eller www.trafikverket.se

Vägverket publikation 2009:52

ISSN: 1401-9612

Foto: © Omslag och sid 10: Fredrik Eriksson, sid 3: Naturbild AB / Eddie Granlund, sid 6: Etsabild AB / Johan Alp, sid 8: Johnér Bildbyrå AB och sid 14: Johnér Bildbyrå AB / Kentaroo Tryman.

Formgivning och layout: www.irons.se

Tryck: xxxxx

I samma serie finns:

Vägar för bättre natur, kulturmiljö och friluftsliv.

Publ nr 2006:163.

Vägverkets inriktningsdokument för natur, kulturmiljö och friluftsliv i väghållning. Publ nr 2006:164.

Att göra mål! Handledning för arbete med projektmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv. Publ nr 2009:51.

TILL LÄSAREN

NATUR, KULTURMILJÖ OCH FRILUFTSLIV är viktigt för många människor. Utan en fungerande natur, utan erfarenheter av kulturella arv eller möjligheter till ett meningsfullt friluftsliv saknas förutsättningar för vårt samhälle att fortleva på sikt. Vägtransportsystemet är en viktig bärare av flera natur- och kulturmiljövärden och en betydelsefull länk för friluftsliv.

En bra skötsel av vägarna säkerställer att värdena finns kvar och kan vidareutvecklas. Samtidigt finns goda möjligheter för Vägverket att med små medel förbättra vissa existerande värden och tillföra nya!

Riksdagen har fastställt mål för natur- och kulturmiljövärdena, de 16 nationella miljö kvalitetsmålen, som också ingår i transportpolitikens hänsynsmål. Vägverket har som en följd av detta beslutat i Strategisk plan 2008-2017 att både befintliga och nya vägar skall vara anpassade till landskapet med dess natur, kulturmiljö och möjligheter till friluftsliv. Samtidigt fastställde myndigheten de nationella miljö kvalitetsmålen innebär för väghållningen genom Vägverkets inriktningsmål för natur, kulturmiljö och friluftsliv.

Nyckeln till ett framgångsrikt arbete med natur, kulturmiljö och friluftsliv i befintliga vägmiljöer är att målmedvetet integrera värdena i driftområdenas skötsel. Genom att sätta in natur och kulturmiljövärden i ett större sammanhang skapas bästa möjligheter för ett kostnadseffektivt genomförande. Hur detta utförs i upphandling av driftområden framgår i denna handledning.

Anders Sjölund, projektledare.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING 6

- 1.1 Syfte 6
- 1.2 Målgrupp 6
- 1.3 När inriktningsmålen ska användas 7
- 1.4 Vägverkets inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv 7

2 ARBETSGÅNG VID UPPHANDLING AV MÅL 8

3 RÅD TILL BESTÄLLAROMBUDET 10

- 3.1 Planering av arbetet 10
- 3.2 Prioritering och motivering 11
- 3.3 Kommunikation med omvärlden 11
- 3.4 Formulering av skötselkrav 11
- 3.5 Upphandling 12
- 3.6 Dokumentation och redovisning 12
- 3.7 Efter upphandling 13
- 3.8 Uppföljning och utvärdering 13

4 RÅD TILL MILJÖSPECIALISTEN OCH KONSULTEN 14

- 4.1 Planering av arbetet 15
- 4.2 Inventeringar och befintligt material 15
- 4.3 Analys av landskapet 16
- 4.4 Prioritering och motivering 16
- 4.5 Kommunikation med omvärlden 17
- 4.6 Formulera skötselkrav 17
- 4.7 Upphandling 17
- 4.8 Dokumentation och redovisning 18
- 4.9 Efter upphandling 18
- 4.10 Uppföljning och utvärdering 19

LÄS VIDARE 20

BILAGA 22

Vägverkets inriktningsmål för natur-
kulturmiljö och friluftsliv

1 INLEDNING

1.1 Syfte

DENNA HANDELDNING BESKRIVER hur man handlar upp ett driftområde med skötselkrav som uppfyller Vägverkets inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv. Inriktningsmålen är en del av Vägverkets lednings- och kvalitetssystem. Syftet är dels att säkerställa att Vägverket bidrar till att uppfylla de transportpolitiska målen och Sveriges miljökvalitetsmål, dels att tydligt och konkret visa detta för omvärlden. Att arbeta med mål i driftverksamheten gör målsättningar och prioriteringar i ett driftområde tydliga. Hinder som försvårar tillvaratagandet av natur- och kulturmiljö samt friluftsliv i driftverksamheten görs synliga och blir möjliga att åtgärda eller överbygga. Det är kvaliteten som Vägverket önskar uppnå som ska avgöra vilka prioriteringar som ska göras.

Att arbeta med mål i driftverksamheten gör målsättningar och prioriteringar i ett driftområde tydliga.

Enligt Vägverkets strategiska plan 2008-2017, publ 2007:37, skall alla driftområden uppfylla Vägverkets nationella inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv senast år 2015.

1.2 Målgrupp

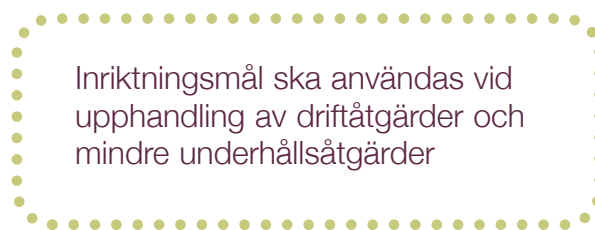
HANDELDNINGEN VÄNDER SIG i första hand till Vägverkets beställarorganisation, ämnesspecialister och konsulter. Beteckningen beställarombud används för personer som är ansvariga för att leda upphandlingen av ett

driftområde. Andra benämningar för denna funktion inom Vägverket är bland annat driftledare och driftprojektledare. Här vänder vi oss även till Vägverkets upphandlare när vi skriver beställarombud.

1.3 När inriktningsmålen ska användas

VÄGVERKETS INRIKTNINGSMÅL SKA användas vid upphandling av driftåtgärder samt mindre underhållsåtgärder, till exempel särskild upphandling av dikning eller förstärkning, som inte omfattas av en planeringsprocess enligt Väglagen.

För förbättringsåtgärder som kräver planeringsprocess enligt Väglagen, används istället projektmålen för nybyggnation som beskrivs i publ nr 2009:51.

1.4 Vägverkets inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv

VÄGVERKETS INRIKTNINGSMÅL ÄR en del av en arbetsmetod för att förbättra hänsynen till natur- och kulturmiljö samt friluftsliv i vägverksamhet. Arbetsmetoden har utvecklats i samverkan med framför allt Banverket och arbetet inleddes av ett regering-supdrag 1999 (mål och mått). Under 2006 togs

Vägverkets nationella inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv fram som ett stöd i detta arbete (publ 2006:164). Inriktningsmålen redovisas i bilaga.

2 ARBETSGÅNG VID UPPHANDLING MED MÅL

Alla upphandlingar av driftområden skall inkludera Vägverkets nationella inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv. Det innebär i korthet att skötselkrav för driftområdets natur-, kultur- och friluftsvärden formuleras med utgångspunkt i Vägverkets inriktningsmål.

DET ÄR VIKTIGT att skötselkraven som ska gälla för driftområdet är anpassade för vägarna och värdena i området samt att de uppfyller inriktningsmålen. Första gången detta görs för ett driftområde innebär det att nya underlag tas fram. Vid nästa upphandling görs enbart en revidering av detta material varför det är viktigt att dokumentera arbetet på ett bra sätt.

1 Prioritering av arbete och ansvarsfördelning

Arbetet bedrivs i samverkan mellan beställarombudet och Vägverkets miljöspecialist. Delar av miljöspecialistens arbete kan utföras av konsult.

2 Framtagande av underlagsmaterial och analys av landskapet

Miljöspecialisten tar fram underlagsmaterial i form av

- inventeringar av kulturvägar, artrika vägkanter, alléer med mera som redan gjorts
- information om nationella och regionala mål, nuvarande skötsel med mera
- eventuella tidigare utvärderingar av skötselns effekter.

Därefter gör miljöspecialisten en analys av landskapet, vilken kortfattat beskriver områdets karak-

tärdrag, vilka värden som finns och hur de hänger ihop i landskapet. Analysen kan vara mycket enkel eller lite djupare, beroende på kvaliteten på inventeringarna.

3 Prioritering och motivering

Med utgångspunkt från analysen föreslår miljöspecialisten vilka vägar eller områden med vägar där särskild respektive normal skötsel i grundpaket drift bör utföras och motiverar varför. Målen med skötseln formuleras så att de ger vägledning för uppföljning och utvärdering. Vägverkets inriktningsmål och andra regionala eller lokala mål används som stöd för att välja ut vägar i driftområdet där särskild skötsel i grundpaket drift krävs. Dialog kan med fördel föras med externa myndigheter, intresseorganisationer och allmänhet i detta skede.

4 Formulering av skötselkrav för de utpekade vägsträckorna

Med utgångspunkt från prioritering och målsättningar formulerar miljöspecialisten förslag till skötselkrav för de utpekade vägsträckorna. Det är ett viktigt arbete att hitta och uppmuntra till de förändringar inom väghållningen som bidrar till att bevara och utveckla de utpekade värdena.

Skötselkraven ska därför diskuteras med och gärna slutligt formuleras i samverkan med beställarombudet. Miljöspecialisten utvärderar konsekvenserna av de föreslagna skötselmetoderna löpande under arbetets gång.

5 Genomförande av upphandlingen

Beställarombudet säkerställer att skötselkraven infogas i upphandlingsunderlaget. Miljöspecialisten granskar handlingarna innan upphandlingen genomförs. Miljöspecialisten bör informera den upphandlade entreprenören om de utpekade värdena i driftområdet samt sambanden med skötselkraven, till exempel vid kontraktsgenomgång eller vid ett inledande platsbesök.

6 Uppföljning av att upphandlad drift utförs

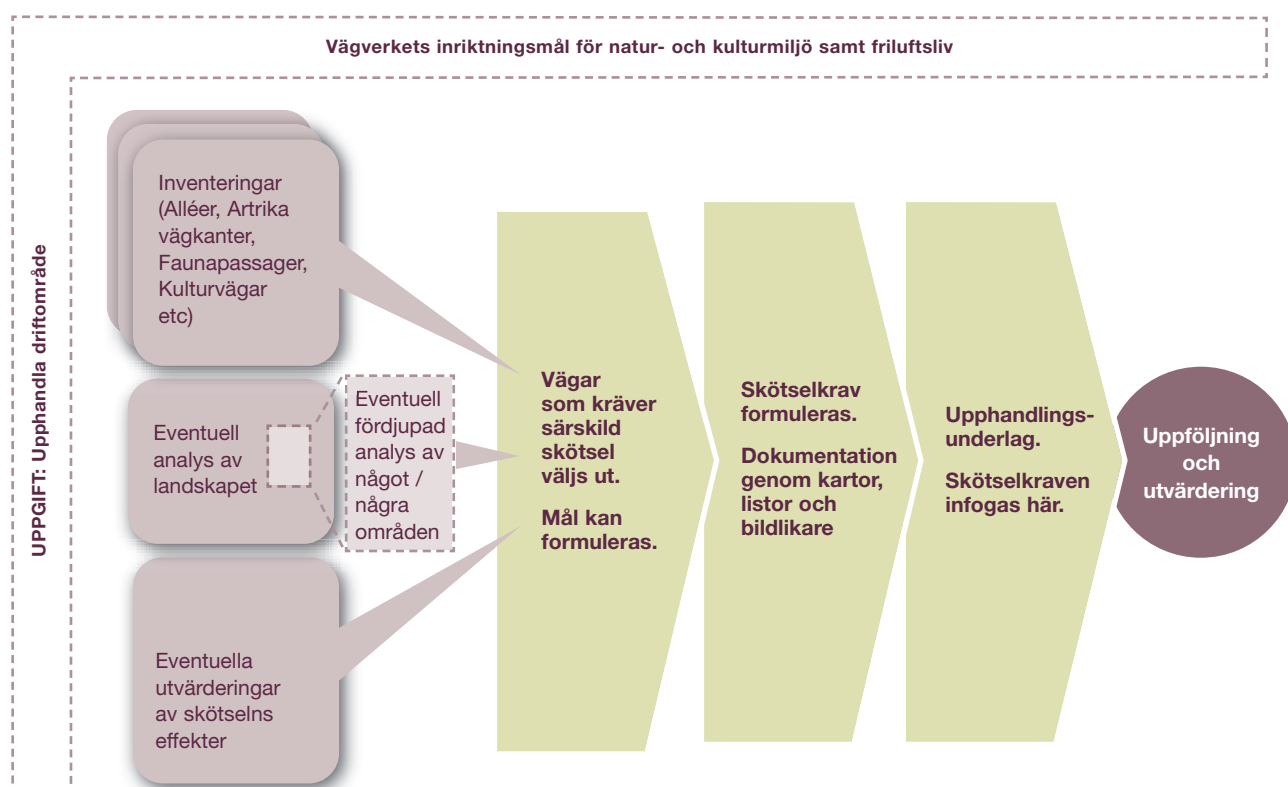
Uppföljning av att entreprenören fullföljer sina åtaganden sker enligt det vanliga uppföljningssystemet. Vid brister i skötsel eller negativa konsekvenser för natur- och kulturmiljön ska dessa åtgärdas.

7 Dokumentation

Dokumentation beskrivs utförligt i avsnitt 3.6 och 4.8.

8 Inför upphandling när skötselkrav baserade på Vägverkets inriktningsmål redan finns

Miljöspecialisten ser till att underlagsmaterialet kompletteras med en utvärdering av om de föreskrivna skötselkraven och skötselmetoderna har gett önskad effekt på natur- och kulturmiljöerna samt friluftslivet. Denna utvärdering bör påbörjas 1-2 år innan kommande upphandling. Genomförda uppföljningar, utvärderingar, dokumentation liksom eventuella inventeringar som har tillkommit under den gångna driftperioden används sedan som underlagsmaterial vid översyn av skötselkraven inför kommande upphandling. I de flesta fall kommer det troligen att räcka med mindre justeringar av skötselkraven.

3 RÅD TILL BESTÄLLAROMBUDET

Beställarombudet är ansvarigt för att skötselkrav som uppfyller Vägverkets nationella inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv används vid upphandling av driftområden. Detta kapitel ger råd om hur arbetet kan organiseras. Vägverkets miljöspecialister är ett viktigt stöd i detta arbete.

3.1 Planering av arbetet

ARBETET UTFÖRS I samverkan mellan beställarombudet och Vägverkets miljöspecialist. Om konsult anlitas ska Vägverkets miljöspecialist medverka vid upphandlingen, till exempel genom att formulera de krav som ställs på konsultens kompetens inom natur- och kulturmiljö samt friluftsliv för arbetet.

Ett driftområde som uppfyller inriktningsmålen på ett kostnadseffektivt och i övrigt bra sätt kan genomföras genom att du som beställarombud

- tydligt visar att Vägverket vill uppnå inriktningsmålen och därmed tar ansvar för transportpolitikens miljömål
- skapar utrymme för en respektfull, öppen och lärande attityd mellan de olika sakområdena
- skapar bra samarbetsmöjligheter mellan samtliga involverade, till exempel för att skapa synergieffekter av olika sköselförslag
- säkerställer ett bra underlag för upphandling med rätt kvalitet enligt denna handledning tillsammans med miljöspecialisten

- informerar alla medverkande om vad det innebär att arbeta med inriktningsmål för natur- och kulturmiljö.

Det kan vara rationellt att arbeta med flera driftområden samtidigt.

Vid övertagande av drift och underhåll från en nybyggd väg kan underlag från planering och projektering vara till hjälp vid prioritering av vägar, formulering av målsättningar och skötselkrav, till exempel de projektmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv som har använts i vägbyggnadsprocessen liksom analysen av landskapet. Tänk på att det kan vara lättare att hitta arbetssätt som uppfyller inriktningsmålen om du får vara med och påverka planeringen av den nya vägen.

3.2 Prioritering och motivering

MILJÖSPECIALISTEN GÖR ETT förslag på vilka vägsträckor, områden av vägar eller väganordningar som har värden som kräver särskild respektive normal skötsel i grundpaket drift och motiverar varför. Förslag till målsättningar för de utvalda vägsträckorna, områdena eller

väganordningarna tas också fram liksom en beskrivning av vad som krävs för att nå dessa målsättningar (förhållanden, skötsel eller liknande). Miljöspecialisten kommunicerar förslag och behov med beställarombudet.

3.3 Kommunikation med omvärlden

DIALOG KRING URVALET av vägar och värden med externa myndigheter, intresseorganisationer och allmänheten kan vara ett bra och ibland nödvändigt stöd för arbetet. För att den information som kommer fram vid dialogen ska komma till nytta är det viktigt att dialogen sker vid rätt tidpunkt i processen, det vill säga när man har fått in tillräckligt med underlag och börjat göra urvalet av vägar och värden som ska bevaras

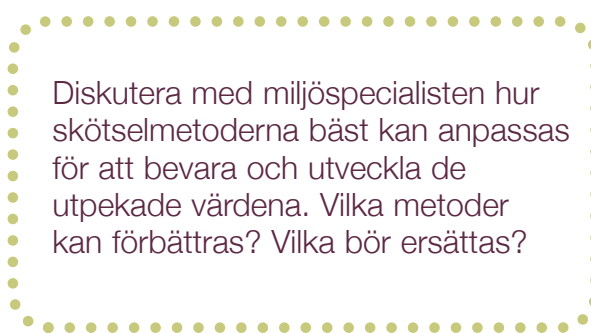
eller utvecklas men ännu inte har fastlagt målen och skötselkraven. Dialog kan hållas med sakkunniga på berörda länsstyrelser och kommuner, intresseorganisationer och allmänhet. Miljöspecialisten kan ombesörja omvärldskommunikationen, gärna i samverkan med beställarombudet. Notera att detta enbart är en dialog och att Vägverket beslutar om vilka skötselkrav som kommer att ställas.

3.4 Formulering av skötselkrav

Det är ett viktigt arbete att hitta och uppmuntra till de förändringar inom väghållningen som bidrar till att bevara och utveckla de utpekade värdena. Diskutera därför med miljöspecialisten hur skötselmetoderna bäst kan anpassas för att bevara och utveckla de utpekade värdena längs de utvalda vägarna, områdena av vägar och väganordningarna så att målsättningarna uppnås. Vilka metoder kan förbättras? Vilka bör ersättas? Aktuell forskning och goda exempel från andra regioner kan vara till hjälp. Tekniska och ekonomiska begränsningar för att nå inriktningsmålen bör lösas med konstruktiva idéer och förslag. Studera problemet ur flera aspekter som organisations-, kompetens- och teknikutveckling.

Bildlikare kan vara ett sätt att illustrera målen om de är svåra att beskriva i ord. En bildlikare är en illustrerande bild som beskriver hur något ser ut med rätt skötsel, till exempel formen på ett alléträd.

Det kan hända att två utvalda värden eller andra intressen som till exempel gestaltungsfrågor medför motstridiga skötselåtgärder. Försök i så fall att i

Diskutera med miljöspecialisten hur skötselmetoderna bäst kan anpassas för att bevara och utveckla de utpekade värdena. Vilka metoder kan förbättras? Vilka bör ersättas?

första hand förändra eller utveckla arbetsmetoderna för att bevara eller utveckla samtliga utvalda värden. Om de utvalda värdena i driftområdet trots allt inte kan bevaras eller utvecklas som avsett, helt eller delvis, motiveras och redovisas detta. Ett av syftena med att använda Vägverkets inriktningsmål i driftverksamheten är att lyfta fram de eventuella hinder som finns för att Vägverket ska kunna nå de nationella inriktningsmålen och åtgärda dem på rätt ställe och på lämpligt sätt i organisationen.

3.5 Upphandling

FÖR ETT LYCKAT resultat är det viktigt att upphandlingen sker så att målsättningarna och kraven på skötseln av natur- och kulturvärden förstås och verkligen ingår i anbudsgivarens bud. Checklistan nedan ger stöd för upphandling av driftområden med hänsyn till

Vägverkets nationella inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv. Se listan som en bruttolista och beakta de punkter som är relevanta för ditt driftområde.

□ Vid upphandling av entreprenör för driftområdet ska skötselkrav för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv tydligt ingå i uppdraget.

Skötselkraven ska vara preciserade och objektanpassade och uppfylla Vägverkets inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv. Kommunikation och förankring ska ske på samma sätt som för övriga skötselkrav.

□ Det är ett viktigt arbete att hitta och uppmuntra till de förändringar inom väghållningen som bidrar till att uppfylla inriktningsmålen. Försök att utforma upphandlingskrav för att stödja effektivisering

och teknikutveckling hos entreprenören även under den upphandlade driftperioden utan att ge avkall på resultatet av skötseln.

□ Det ska tydligt framgå vilka krav som ställs på kompetens för att utföra föreskrivna skötselåtgärder hos entreprenören samt hur dessa kompetenser ska värderas vid anbudsutvärderingen.

□ Entreprenören ska kalkylera med resurser för att delta vid informationsmöte om de värden, målsättningar och särskilda skötselkrav som finns i driftområdet, om detta inte sker vid kontrakts-

genomgången. Om ett gemensamt platsbesök ska göras, där värdena för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv pekas ut, ska entreprenören även kalkylera med tid för detta.

□ Det ska tydligt framgå hur den föreskrivna skötseln kommer att kontrolleras samt vilka konsekvenser som blir följden av underlåtenhet, till exempel genom preciserade kostnadsavdrag.

3.6 Dokumentation och redovisning

REDOVISNING AV ARBETET ska vara kortfattad, funktionell och konkret, förslagsvis

- En karta över driftområdet med lämpliga markeringar av vägar som ska åtnjuta särskild skötsel i grundpaket drift.
- Ett material som visar
 - vilka prioriterade vägar/områden av vägar eller väganordningar som ska åtnjuta särskild skötsel i grundpaket drift samt en beskrivning av målsättningar och skötselåtgärder
 - kort beskrivning av varför de utvalda vägarna/områdena av vägar och väganordningarna har valts ut och varför dessa ska bevaras och utvecklas
 - vilka vägar/områden av vägar eller väganordningar som har natur- och kulturvärden som behöver normal skötsel i grundpaket drift samt en beskrivning av målsättningar och skötselåtgärder.

- Förteckningar i den mån det är relevant, till exempel över alléer, milstolpar eller andra väganordningar som är många till antalet och därför behöver förtecknas.
- En lista som redovisar vilka inventeringar och annat underlagsmaterial som använts.

Dokumentationen och lämpliga underlag/arbetsmaterial sparas till nästa upphandling. Särskilt viktigt är det att spara målsättningar och motiveringar som visar varför krav på särskild skötsel har ställts för vissa värden i driftområdet.

3.7 Efter upphandling

ENTREPRENÖREN SKA INFORMERAS om de utpekade värdena, målsättningarna och skötselkraven. Det är viktigt att entreprenören har god kunskap om värdena och förstår betydelsen av och målsättningen med den föreskrivna skötseln. Miljöspecialisten kan informera om detta vid kontraktsgenomgången eller vid ett separat tillfälle kort därefter. Det är en fördel om genomgången kan kombineras med platsbesök. Det kan också vara ett lämpligt tillfälle att överlämna ytterligare material som entreprenören kan behöva om de värden som ska skötas.

Under driftperioden bör du som beställarombud fortsätta att arbeta för att bevara och utveckla de utpekade värdena genom den dagliga verksamheten samt vid förfrågningar från andra aktörer om markstörande verksamhet i ditt driftområde, till exempel genom att uppmuntra till effektivisering, teknikutveckling och andra förbättringar. Ta hjälp av miljöspecialisten vid behov.

Ge entreprenören möjlighet att förstå betydelsen av och målsättningen med den föreskrivna skötseln.

Var aktsam om natur- och kulturvärdena även när andra aktörer vill utföra verksamhet i ditt driftområde.

3.8 Uppföljning och utvärdering

UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING är en viktig del av kvalitetssäkringen. De är till för driftområdet men behövs även för nationella sammanställningar och redovisningar i enlighet med Vägverkets system för ledning och styrning. Två typer av uppföljningar behövs

- **Säkerställa att entreprenören fullgjort sina åtaganden.**

Denna typ av uppföljning följer så långt det är möjligt de vanliga systemen för uppföljning. Se till att revisioner och uppföljningar av verksamheten även omfattar drift- och underhållsåtgärder för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv. Uppföljningen ska visa om den skötsel som föreskrivits i upphandlingen har utförts och om den har utförts på rätt sätt. Brister i skötseln ska åtgärdas. Avtalade konsekvenser vid underlåtelse ska vidtas. Beställarombudet ansvarar för detta, miljöspecialisten är ett stöd i arbetet.

- **Säkerställa att den upphandlade skötseln leder till att målen uppfylls i praktiken.**

Denna utvärdering upphandlas 1-2 år innan kommande driftupphandling. Utvärderingen initieras av miljöspecialisten. Den långa handläggningstiden behövs eftersom utvärderingen omfattar biologiska inventeringar som är säsongsberoende och kan behöva upprepas flera gånger.

4 RÅD TILL MILJÖSPECIALISTEN OCH KONSULTEN

Vägverkets miljöspecialist ska bistå vid upphandling med Vägverkets nationella inriktningsmål för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv i ett driftområde. Detta kapitel ger råd om arbetets utförande.

DET ÄR MILJÖSPECIALISTENS ansvar att

- se till att underlagsmaterial tas fram och att en analys av landskapet genomförs
- föreslå vilka vägar, områden av vägar eller väganläggningar där särskild skötsel i grundpaket drift behöver utföras, motivera varför och föreslå målsättningar för skötseln
- ta reda på vilken typ av skötsel som krävs för att bevara eller utveckla de värden som valts ut så att målsättningarna uppnås, gärna i samverkan med beställarombudet
- ge förslag till skötselkrav i grundpaket drift, gärna tillsammans med beställarombudet
- granska förfrågningsunderlaget inför upphandlingen
- informera driftentreprenören om de utvalda värdena och de föreskrivna skötselkraven
- initiera upphandling av utvärderingen som ska påbörjas 1-2 år innan kommande driftupphandling genomförs.

4.1 Planering av arbetet

DET KAN VARA rationellt att göra arbetet för flera driftområden samtidigt.

Delar av miljöspecialistens arbete kan utföras av konsult. Om konsult anlitas ska Vägverkets miljöspecialist medverka vid upphandlingen, till exempel genom att formulera de krav som ställs på konsultens kompetens inom natur- och kulturmiljö samt friluftsliv för arbetet.

Vid en upphandling av ett driftområde enligt inriktningsmålen för natur- och kultur- samt friluftsliv är det miljöspecialistens roll att

- säkerställa att de som arbetar med inriktningsmålen förstått dess innebörd och funktion
- regelbundet stämma av arbetet med beställarombudet och eventuella övriga medverkande

- vara ett stöd till beställarombudet i kontakterna med myndigheter och konsulter
- säkerställa att befintligt underlagsmaterial och nyproducerat material har tillräcklig kvalitet
- medverka till en respektfull, öppen och lärande attityd mellan sakområdena.

Vägverket har ofta egna inventeringar som är viktiga underlag, till exempel alléinventeringar, artrika vägkanter, milstenar, kulturbroar, kulturvägar etcetera. Kompletteringar av Vägverkets inventeringar och ibland ytterligare inventeringar kan behövas. Ytterligare kunskaper om vilka kvaliteter som finns i landskapet och deras betydelse finns ofta utspridda på myndigheter, organisationer och privatpersoner.

4.2 Inventeringar och befintligt material

MILJÖSPECIALISTEN SAMLAR IN det underlagsmaterial som finns tillgängligt och kompletterar där det behövs. Syftet är att skapa en samlad bild över de kvaliteter för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv längs vägarna som ska bevaras och utvecklas enligt Vägverkets inriktningsmål och regionala mål. Underlaget ska användas för att välja ut de vägsträckor eller väganläggningar där särskild skötsel ska föreskrivas.

Viktiga befintliga underlag är till exempel uppgifter om eller inventeringar över

- artrika vägkanter
- alléer
- kulturvägar
- kulturminnen
- faunapassager
- vägtrummor

Om inventeringar inte finns på Vägverket kan du söka kunskap på länsstyrelserna, kommunerna och ideella organisationer. Ofta har lokala ornitologiska och botaniska föreningar ett omfattande lokalt material. Även utpekade turistvägar kan vara ett användbart underlag.

Observera att det sällan är lämpligt att göra större kompletteringar av inventeringar eller nya inventeringar inom ramen för förberedelserna av en driftupphandling. Sådana inventeringar behöver göras över ett större område, till exempel en region och kan vara av sådan karaktär att de tar några år i anspråk. Miljöspecialisten dokumenterar i sådana fall bristerna och gör ansvarig person inom Vägverket uppmärksam på detta så att inventeringar kan planeras och utföras senare på regional nivå i särskilda projekt.

För det fortsatta arbetet behövs också

- Vägverkets nationella inriktningsmål för drift
- regionala miljömål
- nuvarande skötselkrav och SBD Drift
- övrigt tillgängligt relevant underlagsmaterial, till exempel tidigare utförd analys av landskapet, utvärderingar av skötseln från tidigare driftperiod eller från andra driftområden med likvärdiga natur- och kulturvärden.

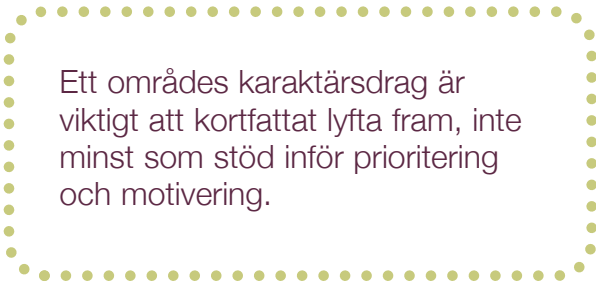
Miljöspecialisten tar reda på vad som behöver göras för att bibehålla och utveckla de värden som ska bevaras. Om detta inte framgår av inventeringarna eller intern kunskap kan specialister eller forskare anlitas eller intervjuas. Goda exempel kan sökas inom Vägverkets drift- och underhållsverksamhet.

4.3 Analys av landskapet

EN ANALYS AV landskapet görs som komplement till inventeringarna för att de inventerade kvaliteterna ska kunna ställas i relation till landskapet i ett större perspektiv. Inventeringarna pekar ut var olika företeelser finns i landskapet, till exempel alléer eller kulturvägar. Företeelsernas värden kan vara viktade på olika sätt, till exempel utifrån regionalt eller nationellt bevarandevärde. Inventeringarna sätter dock oftast inte in värdena i ett större sammanhang, till exempel i vilken mån alléer är ett utmärkande karaktärsdrag för driftområdet, artrika väggkanters koppling till det omgivande och historiska odlingslandskapet eller vilken typ av kulturvägar som är typiskt för området och varför. Vägverkets inriktningsmål lägger dock stor vikt vid detta. Det är också viktigt för att i nästa arbetsmoment kunna prioritera vägarna. Ett områdes karaktärsdrag är därför viktigt att kortfattat lyfta fram, inte minst som stöd inför nästa steg.

Om sammanhangen redan framgår av underlagsmaterialet behöver ingen analys utföras: värden och sammanhang redovisas, gärna på karta, och man kan gå vidare till nästa steg.

Analysen ska göras så enkel som möjligt, men alltid ge tillräckligt med underlag för värdering av kvaliteterna

Ett områdes karaktärsdrag är viktigt att kortfattat lyfta fram, inte minst som stöd inför prioritering och motivering.

i landskapet och prioritering av vägar. Var gränsen går kan inte bestämmas generellt utan blir en samlad bedömning där Vägverkets miljöspecialist har en viktig roll och där en bedömning av hur stor kunskapsbristen är, rimlig tid och kostnad att komplettera kunskapsunderlaget, tillgång till metoder och kompetens med mera ingår som viktiga komponenter.

Vid analysen av landskapet beskrivs karaktärsdrag, funktioner och samband som en sammanhängande helhetsbild. Var finns olika typer av landskap och därmed olika typer av kvaliteter hos vägarna? Varför? Var skulle olika kvaliteter behöva utvecklas? Jämför analysen med inventeringarna. Om inventeringarna är bristfälliga eller saknas kan analysens detaljeringsgrad behöva utökas.

4.4 Prioritering och motivering

GÖR ETT FÖRSLAG på vilka vägsträckor, områden av vägar eller väganordningar som har värden som kräver särskild skötsel respektive normal skötsel i grundpaket drift och motivera varför. Formulera därefter lämpliga målsättningar. Ibland kan inriktningssmålen användas som målsättningar.

Miljöspecialisten tar också reda på vilken typ av skötsel eller annat av relevans i sammanhanget som krävs för att bevara och utveckla de utpekade värdena om detta inte har gjorts tidigare.

4.5 Kommunikation med omvärlden

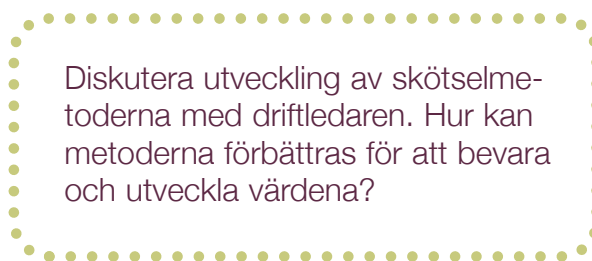
OM EN DIALOG ska hållas med externa intressenter, som till exempel myndigheter eller allmänhet, bör denna dialog hållas i samma skede som prioritering och motivering sker. Diskussion med andra myndigheter samt organisationer och allmänheten kan vara ett bra stöd för arbetet med att ta fram ett upphandlingsunderlag som infriar inriktningsmålen för natur- och kulturmiljö. Kommunikationen ska ske i samförstånd eller i samverkan med beställarombudet. För att diskussionerna ska komma till nytta är det viktigt att de sker vid rätt tidpunkter i processen, det vill säga när man har fått in tillräckligt med underlag och börjat prioritera vägarna men ännu inte har fastlagt något. Dialog kan hållas med sakkunniga på berörda länsstyrelser och kommuner, intresseorganisationer och allmänhet samt personer som ingår i en eventuell

referensgrupp eller på motsvarande sätt följer projektarbetet. Tänk på att kvinnor och män kan värdera frågor som rör natur- och kulturmiljö samt friluftsliv olika. Beakta därför Vägverkets jämställdhetsmål och integrera det i arbetet. Notera att detta enbart är en dialog och att Vägverket beslutar om vilka skötselkrav som kommer att ställas. Frågor som kan diskuteras är: Vad är viktigt för natur- och kulturmiljön samt friluftslivet? Är prioriteringarna av vägarna i driftområdet och de angivna målsättningarna rätt (för driftområdet som helhet eller de prioriterade vägarna)? Om inte, varför inte? Vilken skötsel krävs för att dessa kvaliteter i driftområdet ska bevaras och utvecklas i enlighet med de angivna målsättningarna?

4.6 Formulera skötselkrav

FÖRSESLÅ SKÖTSEL FÖR de vägar som lyfts fram i prioriteringen. Diskutera med beställarombudet hur skötselmetoderna bäst kan anpassas för att bevara och utveckla de utpekade värdena längs de utvalda vägarna, områdena av vägar och väganordningarna så att målsättningarna kan nås. Begränsningar bör lösas med konstruktiva idéer och förslag. Vilka metoder kan förbättras? Vilka bör ersättas? Studera problemet ur flera aspekter, som organisation, teknik, kompetens. Aktuell forskning och goda exempel från andra regioner kan vara till hjälp.

Bildlikare kan vara ett sätt att illustrera skötselkraven om de är svåra att beskriva i ord. En bildlikare är en illustrerande bild som beskriver hur något ser ut med rätt skötsel, till exempel formen på ett alléträd. Det kan hända att två utvalda bevarandevärden eller andra intressen som till exempel gestaltningsfrågor medför motstridiga skötselåtgärder. Försök i så fall att i första hand förändra eller utveckla arbetsmetoderna för att bevara eller utveckla samtliga utvalda värden. Om något av de utvalda värdena och därmed

Vägverkets inriktningsmål trots allt inte kan uppnås motiveras och redovisas detta. Ett av syftena med att använda inriktningsmål i driftverksamheten är att lyfta fram de eventuella hinder som finns för att Vägverket ska kunna nå de nationella inriktningsmålen och åtgärda dem på rätt ställe och på lämpligt sätt i organisationen.

Formulera skötselkraven så att de enkelt kan ingå i eller fogas till förfrågningsunderlaget.

4.7 Upphandling

VÄGVERKETS MILJÖSPECIALIST KONTROLLERAR att de beslutade skötselkraven skrivs in i förfrågningsunderlaget.

4.8 Dokumentation och redovisning

REDOVISNING AV ARBETET ska vara kortfattad, funktionell och konkret, förslagsvis

- En karta över driftområdet med lämpliga markeringar av vägar som ska åtnjuta särskild skötsel i grundpaket drift.
- Ett material som visar
 - vilka prioriterade vägar/områden av vägar eller väganordningar som ska åtnjuta särskild skötsel i grundpaket drift samt en beskrivning av målsättningar och skötselåtgärder
 - kort beskrivning av varför de utvalda vägarna/områdena av vägar och väganordningarna har valts ut och varför dessa ska bevaras och utvecklas
 - vilka vägar/områden av vägar eller väganordningar som har natur- och kulturvärden som behöver normal skötsel i grundpaket drift samt en beskrivning av målsättningar och skötselåtgärder.

- Förteckningar i den mån det är relevant, till exempel över alléer, milstolpar eller andra väganordningar som är många till antalet och därför behöver förtecknas.
- En lista som redovisar vilka inventeringar och annat underlagsmaterial som använts.

Underlagsmaterialet och övrig dokumentation som har tagits fram under arbetets gång ska sparas till kommande upphandling. Särskilt viktigt är det att spara målsättningar och motiveringar som visar varför krav på särskild skötsel har ställts för vissa värden i driftområdet.

4.9 Efter upphandling

FÖR ATT KUNNA ta hänsyn till värdena med avseende på natur- och kulturmiljö liksom friluftsliv i driftområdet är det viktigt att entreprenören har god kunskap om dem och förstår vad skötseln betyder för att bevara och utveckla dem. Därför ska entreprenören informeras om de värden som har valts ut i driftområdet och de särskilda respektive normala skötselkraven i grundpaket drift som har anknytning till dessa. Detta kan ske vid kontraktsgenomgången eller vid ett separat tillfälle kort därefter. Det är bra om värdena också kan pekas ut och diskuteras vid platsbesök.

Under driftperioden bör miljöspecialisten stötta beställarombudet vid behov för att de utpekade värdena ska beaktas. Det kan gälla såväl intern verksamhet som vid frågor från andra aktörer som bedriver markstörande verksamhet.

Miljöspecialisten initierar utvärdering av skötseln cirka 1-2 år innan nästa driftupphandling, se avsnitt 4.10.

4.10 Uppföljning och utvärdering

UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING är en viktig del av kvalitetssäkringen. De är till för driftområdet men behövs även för nationella sammanställningar och redovisningar i enlighet med Vägverkets system för ledning och styrning. Två typer av uppföljningar behövs

- **Säkerställa att entreprenören fullgjort sina åtaganden.**

Denna typ av uppföljning följer så långt det är möjligt de vanliga systemen för uppföljning. Revisioner och uppföljningar av verksamheten ska omfatta drift- och underhållsåtgärder för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv. Uppföljningen ska visa om den skötsel som föreskrivits i upphandlingen har utförts och om den har utförts på rätt sätt. Brister i skötseln ska åtgärdas. Avtalade konsekvenser vid underlåtelse ska vidtas. Beställarombudet ansvarar för detta och miljöspecialisten är ett stöd i arbetet.

- **Säkerställa att den upphandlade skötseln leder till att målen uppfylls i praktiken.**

Det är miljöspecialistens ansvar att initiera den här utvärderingen. Utvärderingen kan behöva påbörjas 1-2 år innan ny upphandling av driftverksamheten i driftområdet eftersom den omfattar biologiska inventeringar som är beroende av rätt årstid för att kunna genomföras. Inventeringarna kan också behöva upprepas vid flera tillfällen. Exempel på frågeställningar som kan besvaras är: Har vi tänkt rätt från början? Blev det rätt i verkligheten? Finns värdena kvar? Har värdena ökat? Vad har försvunnit? Har något tillkommit? Varför? I hur stor utsträckning har de nationella inriktningsmålen kunnat infrias? Vad kan göras bättre i kommande upphandling eller arbetsperiod? Vad behövs för att inriktningsmålen ska kunna uppnås? Är skötsel-kraven rätt formulerade? Behöver ytterligare inventeringar göras eller analysen av landskapet fördjupas?

LÄS VIDARE

Om du vill veta mer om inriktningssmålen för natur- och kulturmiljö samt friluftsliv:

Vägverkets inriktningsdokument för natur, kulturmiljö och friluftsliv i väghållning. Vägverket publ 2006:164.

Vägar för bättre natur, kulturmiljö och friluftsliv. Så här vill Vägverket arbeta för att bidra till Sveriges miljömål. Vägverket publ 2006:163.

Om du vill ha mer information om vägars påverkan på landskapet eller Vägverkets inventeringar av natur- och kulturmiljövärden:

Läs Vägverkets handböcker och övriga publikationer som du hittar på www.vv.se.

Källor

Mål och mått natur- och kulturmiljö. Driftområde Tierp. Vägverket.

Mål och mått för natur- och kulturmiljö- och gestaltningsvärden. Driftområde Helsingborg. Vägverket publ 2006:4.

Vägverkets inriktningsdokument för natur, kulturmiljö och friluftsliv i väghållning. Vägverket publ 2006:164.

Vägar för bättre natur, kulturmiljö och friluftsliv. Så här vill Vägverket arbeta för att bidra till Sveriges miljömål. Vägverket publ 2006:163.

Strategisk plan 2008 – 2017. Vägverket publ 2007:37

BILAGA

VÄGVERKETS INRIKTNINGSMÅL FÖR NATUR-, KULTURMILJÖ OCH FRILUFTSLIV

ÖVERGRIPANDE MÅLSÄTTNING

Vägen bidrar till att upprätthålla ett landskaps utmärkande karaktär, som är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer. Vägen lyfter fram upplevelsen av landskapets kvaliteter.

VÄGVERKETS MÅL I VÄGPROJEKT

Planering

Projektering

Lokalisering

Utformning av vägrummet

Mål för det område vägen påverkar

Mål för vägrum

Vägen och dess omgivning ska samspela så att viktiga karaktärsdrag, funktioner och samband i natur- och kulturmiljön upprätthålls.
Upplevelsen av omgivande natur- och kulturmiljökvaliteter lyfts fram.

Vägen ska lokaliseras och utformas med utgångspunkt i landskapets natur- och kulturmiljövärden. Viktiga och utmärkande karaktärsdrag för natur- och kulturmiljö i landskapet ska ha möjlighet att upprätthållas eller förbättras.
Upplevelsen av omgivande natur- och kulturmiljökvaliteter lyfts fram.

VÄGVERKETS MÅL I DRIFT & UNDERHÅLL

Skötsel av vägar

Mål för vägrum

Vägen och dess sidoområde ska skötas och underhållas så att viktiga kvaliteter i natur- och kulturmiljön bibehålls eller förbättras.
Natur- och kulturmiljökvaliteter kan upplevas.

INRIKTNINGSMÅL

V4

Olika typer av landskap, dess karaktärska-
pande bebyggelse och brukningsmönster
ska ha möjlighet att utvecklas och förstås.

V5

Naturtyper och kulturmiljöer med mycket
höga värden till följd av att de är hotade,
sällsynta eller på tillbakagång ska ha
bibehållna kvaliteter.

V6

För djur som påverkas av vägen skall förut-
sättningar för fortlevnad och utveckling finnas.

V7

De hydrologiska förutsättningarna i värde-
fulla våtmarker ska vara oförändrade.

V8

Natur- och kulturmiljöer som allmänt används
för friluftsliv eller som på annat sätt har stor
betydelse lokalt ska ha bibehållna kvaliteter.

INRIKTNINGSMÅL

V1

Vägen ska i plan och profil anpassas till
förutsättningar av betydelse för förståelsen
av landskapet.

V2

Vägens sidoområde ska utformas med ut-
gångspunkt i omgivande landskaps natur-
och kulturmiljövärden. Mervärden ska
skapas för omkringboende och trafikanter.

V3

En väg eller bro vars funktion förändrats
ska anpassas till den nya funktionen och
det omgivande landskapets natur- och
kulturmiljökvaliteter.

INRIKTNINGSMÅL

D1

Vägar med kulturmiljövärden och vägan-
knutna kulturminnen sköts och underhålls
så att det identifierade värdet tas tillvara
eller utvecklas.

D2

Vägmiljön ska ha goda förutsättningar för
biologisk mångfald.

D3

Alléer och solitära träd ska vårdas så att
kvaliteterna tas tillvara eller stärks.

D4

Vägar i eller i anslutning till utpekade värde-
fulla områden sköts och underhålls i sam-
klang med områdets identifierade värden.

VÄGVERKETS MÅL GÄLLER VID:

- vägprojekt där förstudie, vägutredning och/eller arbetsplan används.
- upphandling av driftåtgärder samt smärre underhållsåtgärder, t.ex. särskild upphandling av dikning eller förstärkning som inte alltid ingår i grundpaket drift.
- åtgärdande av natur- och kulturmiljöbrister i befintligt vägnät.

”Mål för det område vägen påverkar” är aktuella i de tidiga planeringsskedena av ett vägprojekt och i vissa skötsel- och åtgärdsfrågor. ”Mål för vägrum” är mer aktuella i de senare skedena av ett vägprojekt när det finns ett vägrum att projektera samt i merparten av skötseln och åtgärderna.

De nummerade målen är de som används som stöd i verksamheten, t.ex. i ett vägprojekt när mål för projektet ska beslutas och inför en driftupphandling när mål för driftområdet ska beslutas.

VÄGVERKETS MÅL I ÅTGÄRDANDE AV BRISTER

Stärka natur- och kulturmiljökvantiteter

Mål för det område vägen påverkar

Vägen och dess omgivning ska samspela så att viktiga karaktärsdrag, funktioner och samband i natur- och kulturmiljön upprätthålls. Omgivande natur- och kulturmiljökvantiteter kan upplevas.

Mål för vägrum

Vägen ska utformas med utgångspunkt i och med hänsyn till omgivande landskaps natur- och kulturmiljövärden. Upplevelsen av omgivande natur- och kulturmiljökvantiteter lyfts fram.

Mål för det område vägen påverkar

Vägen och dess omgivning ska samspela så att viktiga karaktärsdrag, funktioner och samband i natur- och kulturmiljön upprätthålls. Upplevelsen av omgivande natur- och kulturmiljökvantiteter lyfts fram.

INRIKTNINGSMÅL

D5

För djur som påverkas av vägar ska förutsättningar för fortlevnad och utveckling finnas.

INRIKTNINGSMÅL

B1

Identifierade vägar med kulturmiljövärden och väganknutna kulturminnen ska åtgärdas så att det identifierade värdet tas tillvara eller utvecklas.

B2

Identifierade broar med höga kulturmiljövärden ska åtgärdas så att det identifierade värdet tas tillvara eller utvecklas.

B3

Vägen och dess sidoområde ska vidareutvecklas med utgångspunkt i omgivande landskaps natur- och kulturmiljövärden. Mervärden ska skapas för omkringboende och trafikanter.

B4

Alléer och solitära träd ska vårdas så att kvaliteterna tas tillvara eller stärks.

INRIKTNINGSMÅL

B5

Djur ska ha möjlighet att säkert passera vägar så att de kan röra sig i landskapet utifrån naturgivna förutsättningar och djurens behov.

Källa: Vägverket publ 2006:163 och publ 2006:164.

Vägverket
781 87 Borlänge
www.vagverket.se vagverket@vv.se
Telefon: 0771-119 119. Texttelefon: 0243-750 90. Fax: 0243-758 25

